

IZVEŠTAJ O DISKRIMINACIJI U MEDIJIMA

SASTAVLJEN U OKVIRU REALIZACIJE PROJEKTA

KAMPANJA ZA PODSTICANJE TOLERANCIJE I SUZBIJANJE RASIZMA

kroz promociju niza mera i postupaka koji državni organi moraju da uvedu da bi se suzbila diskriminacija protiv etničkih manjina i izbeglica, rasna i rodna diskriminacija, diskriminacija po socijalnoj pripadnosti, jeziku, religiji ili religijskim uverenjima, političkom ili drugom mišljenju, pripadnosti manjinama bilo koje vrste, vlasništvu, mestu rođenja, hendikepu, godištu ili seksualnoj orijentaciji.

Support for this Project is provided by the Federal Republic of Germany within the framework of the Stability Pact for South-Eastern Europe.

Ovaj projekat je podržan od strane ambasade Savezne Republike Nemačke, u okviru programa Pakta za stabilnost za jugoistočnu Evropu.

IZVEŠTAJ O DISKRIMINACIJI U MEDIJIMA

SASTAVLJEN U OKVIRU REALIZACIJE PROJEKTA

KAMPANJA ZA PODSTICANJE TOLERANCIJE I SUZBIJANJE RASIZMA

kroz promociju niza mera i postupaka koji državni organi moraju da uvedu da bi se suzbila diskriminacija protiv etničkih manjina i izbeglica, rasna i rodna diskriminacija, diskriminacija po socijalnoj pripadnosti, jeziku, religiji ili religijskim uverenjima, političkom ili drugom mišljenju, pripadnosti manjinama bilo koje vrste, vlasništvu, mestu rođenja, hendikepu, godištu ili seksualnoj orijentaciji.

Komitet pravnik za ljudska prava YUCOM je u okviru projekta o promociji tolerancije, u proteklih dvanaest meseci izvršio ograničeno istraživanje o primeni medijskih zakona (Zakona o javnom informisanju iz 2003. godine i Zakona o radiodifuziji iz 2002. godine) u delu kojim se podstiče tolerancija i zabranjuje širenje netrpeljivosti.

Prilikom ovog istraživanja YUCOM se oslanjao na Zakon o javnom informisanju, Zakon o radiodifuziji i Krivični zakonik, koji u sebi imaju imaju nepotpune, ali ipak prihvatljive, mehanizme za podsticanje tolerancije i sprečavanje govora mržnje u medijima i u javnom životu. Pre samog početka projekta bilo je jasno da još uvek postoji određena podozrivost i samih državnih organa, tužilaštva i medijskih organizacija da se ovi zakoni primenjuju prema njihovom cilju, a iz straha od optužbi za jednodušje, totalitarizam i gušenje slobode izražavanja.

YUCOM je svoje istraživanje bazirao i na vrednostima i standardima Evropskog suda za ljudska prava, ali i na odgovarajućim preporukama i rezolucijama u ovoj oblasti, kao i na Deklaraciji Međunarodne federacije novinara o principima postupanja novinara.

Na samom početku istraživanja, uočena su tri osnovna problema na koja je neophodno obratiti pažnju: 1) opstrukcija i nestručnost sudova; 2) negativna medijska kampanja i reakcija pri primeni mehanizama za promociju tolerancije; 3) nepostupanje elektronskih medija po zakonskim obavezama.

DVA PRIMERA BRZE REAKCIJE

Upućivanjem brojnih dopisa, pokretanjem postupaka pred sudom i korišćenjem drugih mehanizama koji su nam stajali na raspolaganju, YUCOM je u samo dva slučaja uspeo da izdejstvuje brzu reakciju i to:

1. Po podnetoj tužbi protiv Čedomira Šoškića, glavnog i odgovornog urednika dnevnog lista Borba, zbog teksta u kojem su iznete teške uvrede na račun aktivista za ljudska prava. Javno izvinjenje je usledilo odmah po podnošenju tužbe, zbog propusta odgovornog urednika da zabrani objavljivanje teksta kojim se širi nasilje i netolerancija u listu Borba. Nakon objavljenog izvinjenja YUCOM je povukao tužbu jer smo smatrali da je time postignuta njena svrha.

2. Povodom emitovanja niza sms poruka na Trećem kanalu državne televizije RTS, čija je sadržina bila usmerena na podsticanje netolerancije i mržnje prema

ne-heteroseksualnoj populaciji, pravni tim YUCOM-a se obratio i saopštenjem za javnost i predstavkom Republičkoj Radiodifuznoj agenciji (RRA). U ovom slučaju je RRA hitno reagovala, čime je postignut cilj ove intervencije – Treći kanal je prestao da emituje poruke mržnje kojima se podstiče netolerancija prema određenim grupama.

Važno je napomenuti da je Treći kanal RTS-a u međuvremenu ukinut, pa ostaje nejasno da li je ova pravovremena reakcija RRA bila i motivisana na način kako je to definisano u odluci RRA ili je, zbog nekih drugih okolnosti oko dodele frekvencija, ova intervencija YUCOM-a poslužila nekoj drugoj svrsi. Ovo naglašavamo imajući u vidu činjenicu da u velikom broju drugih slučajeva koje se odnose na javni servis i na ostale emitere koje imaju nacionalnu frekvenciju, reakcija RRA nije bila ni tako brza, ni tako energična, odnosno, u najvećem broju slučajeva, reakcija RRA je čak potpuno izostala.

PROBLEM PRVI:

Opstrukcija i nestručnost sudova

Prema Zakonu o javnom informisanju, veoma precizno je zabranjen govor mržnje (članovi 38 i 39) kao zabrana objavljivanja ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, etničkoj grupi, polu ili zbog njihove seksualne opredeljenosti, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo. Tužbu zbog ovih povreda mogu podneti, kako lica na koja se kao pripadnike grupe lično odnosi informacija, tako i svako pravno lice čiji je cilj zaštita slobode i prava čoveka i građanina. U tužbi sudu protiv autora informacije i protiv odgovornog urednika javnog glasila u kome je informacija objavljena, može se zahtevati zabrana njenog ponovnog objavljivanja i objavljivanja presude na trošak tuženih. Postupak se vodi po pravilima Zakonika o parničnom postupku. Čini se da vođenje ovakvih postupaka u samim sudovima još uvek nije postalo praksa, što govori i iskustvo pravnog tima YUCOM-a. Očigledno je da sudovi ne postupaju po tužbama za netoleranciju i govor mržnje, što može proisteci ili iz nestručnosti ili svojevrsne opstrukcije, koja je možda motivisana neznanjem i lošom službeničkom rutinom samih sudova, ali nije isključeno ni da se radi o svesnoj i namernoj političkoj opstrukciji.

Prikazani presek slučajeva (dat u Tabeli u nastavku) koji se vode pred sudovima po navedenim članovima ide u prilog navedenom zaključku.

Naziv spora i naslov teksta	Datum podnošenja podneska, nadležni sud predmet podneska	Tok postupka Održana ročišta Primedbe	Žalbeni postupak	Ishod
1. YUCOM vs. Željko Vuković i Manojlo Vukotić „Večernje novosti“ P br. 1577/06 Tekst: „Dečak i njegova kuća“ GOVOR MRŽNJE	6.12.2005. godine Tužba je podneta Okružnom sudu u Beogradu. Traži se da se tekst više ne objavljuje i da se objavi presuda. Tužba je podneta prema Zakonu o javnom informisanju, za govor mržnje. Sud se oglosio mesno nenadležnim. Tužba je upućena Prvom opštinskom sudu.	Tužba je odbačena kao nedozvoljena – nije se odlučivalo o suštini.	22.9.2006. godine. Izjavljena žalba	Još nema odgovora drugostepenog suda
2. YUCOM vs. Manojlo Vukotić „Večernje novosti“ P br. 932/06 Tekst: „Pokret ćelavih mozgova“ GOVOR MRŽNJE	16.12.2005. godine Tužba je podneta Okružnom sudu u Beogradu. Traži se da se tekst više ne objavljuje i da se objavi presuda. Tužba je podneta prema Zakonu o javnom informisanju, za govor mržnje. Sud se oglosio mesno nenadležnim. Tužba je upućena Prvom opštinskom sudu.	Tužba je odbačena kao nedozvoljena – nije se odlučivalo o suštini.	19.5.2006. godine. Izjavljena žalba	Još nema odgovora drugostepenog suda
3. YUCOM vs. Slobodan Reljić, „NIN“ P br. 1575/06 Tekst: „Druga Srbija i žrtve srpskog naroda“ GOVOR MRŽNJE	25.1.2006. godine Tužba je podneta Okružnom sudu u Beogradu. Traži se da se tekst više ne objavljuje i da se objavi presuda. Tužba je podneta prema Zakonu o javnom informisanju, za govor mržnje. Sud se oglosio mesno nenadležnim. Tužba je upućena Prvom opštinskom sudu.	Prvostepeni sud je konstatovao da je YUCOM povukao tužbu jer se nije pojavio na ročištu, a YUCOM nije primio ni jedan sudski poziv. Prvi opštinski sud donosi rešenje o isplati 5 400 din Slobodanu Reljiću na ime sudskih troškova.	21.9.2006. godine. Izjavljena žalba	Još nema odgovora
4. YUCOM vs. Dragan J. Vučićević i Đoko Kesić, „KURIR“ P br. 2075/06 Tekst: „Hajl Vučo, Hajl Čanak, Hajl Kandić, Hajl Matic“ GOVOR MRŽNJE	16.12.2005. godine Tužba je podneta Okružnom sudu u Beogradu. Traži se da se tekst više ne objavljuje i da se objavi presuda. Tužba je podneta prema Zakonu o javnom informisanju, za govor mržnje. Sud se oglosio mesno nenadležnim. Tužba je upućena Prvom opštinskom sudu.	Tužba je odbačena kao nedozvoljena – nije se odlučivalo o suštini.	22.3.2006. godine. Izjavljena žalba	Još nema odgovora

<p>5. YUCOM vs. Čedomir Šoškić, „BORBA“ P br. 1071/05 Preneta izjava Dragana Markovića Palme</p> <p>GOVOR MRŽNJE</p>	<p>27.12.2005. godine</p> <p>Tužba je podneta Okružnom sudu u Beogradu. Traži se da se tekst više ne objavljuje i da se objavi presuda.</p> <p>Tužba je podneta prema Zakonu o javnom informisanu, za govor mržnje.</p> <p>Sud se oglasio mesno nenadležnim. Tužba je upućena Prvom opštinskom sudu.</p>	<p>Slučaj se završio izvinjenjem od strane autora teksta.</p>		<p>Tužba je po izvinjenju autora povučena.</p>
<p>6. YUCOM vs. Ivan Čorbić „Glas javnosti“ P br. 1221/06 Preneta izjava Dragana Markovića Palme</p> <p>GOVOR MRŽNJE</p>	<p>10.12.2005. godine</p> <p>Tužba je podneta Okružnom sudu u Beogradu. Traži se da se tekst više ne objavljuje i da se objavi presuda.</p> <p>Tužba je podneta prema Zakonu o javnom informisanu, za govor mržnje.</p> <p>Sud se oglasio mesno nenadležnim. Tužba je upućena Prvom opštinskom sudu.</p>	<p>Tužba je od strane prvostepenog suda odbačena kao nedozvoljena – nije se odlučivalo o suštini. Drugostepeni sud je potvrdio rešenje prvostepenog suda o odbacivanju.</p>	<p>21.3.2006 .godine.</p> <p>Izjavljena žalba</p>	<p>Drugostepeni sud je potvrdio rešenje o odbačaju, a zbog procesno pravnih praznina ovo rešenje postaje pravosnažno i ne može se napadati ni jednim pravnim sredstvom (vanredni pravni lekovi u ovom slučaju nisu dozvoljeni)</p>
<p>7. YUCOM vs. Tanja Kovačević „Srpski nacional“ P br. 2047/06 Tekst „Kandička, Vučo i Biserko su žene sa problemom“</p> <p>GOVOR MRŽNJE</p>	<p>06.02.2006. godine</p> <p>Tužba je podneta Okružnom sudu u Beogradu. Traži se da se tekst više ne objavljuje i da se objavi presuda.</p> <p>Tužba je podneta prema Zakonu o javnom informisanu, za govor mržnje.</p> <p>Sud se oglasio mesno nenadležnim. Tužba je upućena Prvom opštinskom sudu.</p>	<p>Tužba je odbačena kao nedozvoljena – nije se odlučivalo o suštini.</p>	<p>16.6.2006 .godine.</p> <p>Izjavljena žalba</p>	<p>Još nema odgovora</p>
<p>8. YUCOM vs Đoko Kasić, „KURIR“ P br. 931/06 Tekst: „Nastavak Cirkusa“</p> <p>GOVOR MRŽNJE</p>	<p>16.12.2005. godine</p> <p>Tužba je podneta Okružnom sudu u Beogradu. Traži se da se tekst više ne objavljuje i da se objavi presuda.</p> <p>Tužba je podneta prema Zakonu o javnom informisanu, za govor mržnje.</p> <p>Sud se oglasio mesno nenadležnim. Tužba je upućena Prvom opštinskom sudu.</p>	<p>Tužba je prihvaćena.</p> <p>Do sada održano pet ročišta.</p>		

<p>9. Yucom vs. Antonije Kovačević „KURIR“ P br. 1574/06 Tekst „ Četiri jahačice apokalipse“</p> <p>GOVOR MRŽNJE</p>	<p>06.02.2206. godine</p> <p>Tužba je podneta Okružnom sudu u Beogradu. Traži se da se tekst više ne objavljuje i da se objavi presuda.</p> <p>Tužba je podneta prema Zakonu o javnom informisanu, za govor mržnje.</p> <p>Sud se oglasio mesno nenadležnim. Tužba je upućena Prvom opštinskom sudu .</p>	<p>Tužba je prihvaćena.</p> <p>Do sada su održana dva ročišta.</p>		
<p>10. YUCOM vs. Antonije Kovačević, „KURIR“</p> <p>Tekst: „Čedina izdaja“</p> <p>GOVOR MRŽNJE</p>	<p>06.10.06 . godine</p> <p>Tužba je podneta Okružnom sudu u Beogradu. Traži se da se tekst više ne objavljuje i da se objavi presuda.</p> <p>Tužba je podneta prema Zakonu o javnom informisanu, za govor mržnje.</p> <p>Sud se oglasio mesno nenadležnim. Tužba je upućena Prvom opštinskom sudu.</p>			
<p>11. YUCOM vs. Ljiljana Smajlović, „Politika“ P br. 6724/06 Tekst „Kao NATO“</p> <p>„GOVOR MRŽNJE“</p>	<p>11.09.2006, . godine</p> <p>Tužba je podneta Prvom opštinskom sudu.</p>			<p>Zabrinjava to što se tri meseca po podnošenju tužbe sud još nije ni oglasio.</p>

Iz navedene tabele se jasno vidi da sudovi, na različite načine, izbegavaju da postupaju po tužbama za govor mržnje. Najčešće sudovi izbegavaju da postupaju po tužbama i da odlučuju u meritumu (o suštini) i odlučuju se na odbacivanje tužbe iz uglavnom neosnovanih formalnopravnih razloga. Osim što ovakva praksa predstavlja problem sama po sebi, ona otvara i pitanje mogućnosti građana da štite svoja prava pokretanjem sličnih postupaka. Naime, ovo istraživanje je realizovao visoko specijalizovan tim pravnika i advokata, dobro obučeni za rad na različitim slučajevima kršenja ljudskih prava. Postavlja se pitanje kolike su šanse građana i grupa građana da se na isti način bore za svoja prava (i širenje tolerancije), kada u tom pokušaju nisu uspeali, često zato što su bili potpuno ignorisani, YUCOM-ovi advokati.

Takođe, u jednom od prikazanih slučajeva, sudski proces je i definitivno zaključen, a da nije došlo do meritornog odlučivanja o tome da li je pisanjem medija povređen princip zabrane podsticanja netolerancije. Radi se o tužbi protiv glavnog i odgovornog urednika dnevnog lista Glas, Ivana Čorbića, povodom teksta „Budimo svoji i poštujuć tuđe“ koji je objavljen 16. januara 2006. godine. U ovom tekstu su Sonja Biserko, Nataša Kandić, Sonja Liht i Biljana Kovačević-Vučo nazvane jahačicama

apokalipse i kvalifikovane kao osobe opterećene rasnom mržnjom prema Srbima. Pošto je odbijena žalba i potvrđeno rešenje o odbačaju prvostepenog suda, odluka suda o odbacivanju postala je pravosnažna, dok vanredne pravne lekove zakonski nije moguće podneti.

Konačnu ocenu o tome da li se radi o namernoj opstrukciji preko zloupotrebe procesnih ovlašćenja ili o nesnalaženju suda zbog nepostojanja adekvatne sudske prakse, YUCOM će, u ostalim slučajevima, moći da da tek posle žalbenih postupaka koji su u toku.

PROBLEM DRUGI:
Negativna medijska kampanja i reakcija pri primeni mehanizama za promociju tolerancije

Reakcija najvećeg broja medija na pokretanje postupka za zabranu pozivanja na diskriminaciju, nasilje i govora mržnje je uglavnom negativna, a često se manifestuje i kroz dalje podsticanje netolerancije prema YUCOM-u koji je podneo tužbu ili licima koja su tužbom zaštićena, po pravilu kroz seriju tekstova i izveštaja čiji je cilj da se podnosilac tužbe obeshrabri od vođenja postupka, ali i dalje diskredituje. Tako se prema podnosiocu podstiče još veći stepen netrpeljivosti i netolerancije, što svakako odbija potencijalna ugrožena lica, odnosno grupe da koriste zakonske mehanizme koji im stoje na raspolaganju.

Tako npr., pokretanje postupka 16. decembra 2005. godine protiv novinara Željka Vukovića i glavnog i odgovornog urednika „Večernjih novosti” Manojla Vukotića, koji je imao za cilj sprečavanje širenja netrpeljivosti prema nevladinim organizacijama zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost Albanaca, a povodom teksta „Dečak i njegova kuća”¹ izazvalo je pravu kampanju mržnje i nasilja u listu „Večernje novosti” tokom januara i februara 2006. u kome su objavljeni tekstovi „Slobodan i Biljana”, „Njima ništa nije sveto”, „Govor mržnje o „govoru mržnje”, „Dečak u šinjelu”. Ovoj kampanji, povodom istog teksta, pridružio se i list „Prst”-na naslovnoj strani 3. februara 2006. objavljen je naslov „Kad drolja Biljana Vučo plače za Šiptarkom Elfetom!” i tekst (koji na najvulgarniji mogući način širi mržnju prema predsednicama nevladinih organizacija, kao i advokatima YUCOMa Mirni Kosanović i Nataliji Šolić koje su podigle ovu tužbu).

Ipak i pored ove pojačane kampanje protiv YUCOM-a od strane medija, uočljivo je smanjivanje podsticanja netolerancije prema grupama lica koji su i bili predmet zaštite, što je i krajnji cilj reagovanja YUCOM-a. Ukratko, došlo je do preusmeravanja kampanje netolerancije od žrtava ka onim nevladinim organizacijama (NVO) koje ih štite.

PROBLEM TREĆI:
Nepostupanje elektronskih medija po zakonskim obavezama

Zakon o javnom informisanju predviđa obavezu medija da dostave video zapis emisije u kojoj se beleži pojava širenja netolerancije i diskriminatorskog ponašanja. Na ovu zakonsku obavezu elektronski mediji se po pravilu

ne obaziru, te je, bez video zapisa veoma teško uopšte pokrenuti postupke i aktivnosti koji treba da zaustave diskriminaciju i promovišu toleranciju.

Iako postoji zakonska obaveza, samo u jednom slučaju, i to na intervenciju republičkog Poverenika za informacije, Rodoljuba Šabića, YUCOM-u je dostavljen traženi video zapis. Ovde se radilo o tipičnom slučaju diskriminacije albanske nacionalnosti, pa se YUCOM tim povodom obratio nadležnim državnim organima i RRA, jer je jedan od učesnika žive emisije bio visoki funkcioner DSS-a, vodeće stranke vladajuće koalicije².

Neprijava Zakona o javnom informisanju od strane Ministarstva kulture

Tokom istraživanja, problemima koji su uočeni na samom početku pridružuju se novi, kao posledica iskazane inertnosti državnih organa. Naime, pravni tim YUCOM-a je podneo niz podnesaka Ministarstvu kulture, koje je nadležno za nadzor nad primenom Zakona o javnom informisanju. Ministarstvo kulture nije odgovorilo ni na jednu predstavku kojom se poziva, da u skladu sa svojim nadležnostima, reaguje na širenje netrpeljivosti i netolerancije. Ministarstvo kulture po zakonu vrši nadzor i nad primenom zakona čiji je cilj povećanje otvorenosti jednog društva, od kojih je jedan od najznačajnijih Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Od donošenja ovog zakona, drugi državni organ - Poverenik za informacije od javnog značaja - ukazuje na nefunkcionisanje nadzornog sistema na čijem je vrhu Ministarstvo kulture i zalaže se za promenu nadzornog ministarstva. Republički poverenik za informacije tako navodi: „Ministarstvo kulture, u ovom momentu, nema kadrovskih, organizacionih, logističkih i drugih mogućnosti, niti u svom sastavu ima inspeksijsku službu koja bi vršila ovaj nadzor”³. Pored toga, i predstavnici skupštinskog odbora koji su učestvovali u donošenju ovog zakona priznaju da ovo Ministarstvo nema kapaciteta za vršenje svojih nadležnosti.

Očigledno je da Ministarstvo ne samo da nema kapacitet da vrši nadzor, nego nije pokazalo ni dobru volju da se uspostavi ova vrsta komunikacije, iako je nesporno da je to jedini državni organ koji je glasno negodovao i suprotstavio se načinu dodele frekvencija od strane RRA, čime je i samo Ministarstvo kulture i informisanja na izvestan način postalo žrtva medijske hajke, pre svega od strane RRA.

² U emisiji „Signali” TV Novi Sad, emitovanoj 23.maja 2006. godine, Miloš Aligrudić, šef poslaničkog kluba Demokratske stranke Srbije, na pitanje gledaoca - Dokle će glas jednog Albanca vredeti kao glas jednog Srbina u Crnoj Gori? - se, umesto da reaguje na adekvatan način i upozori gledaoca da se radi o pozivu na diskriminaciju, upustio u diskusiju povodom ovog pitanja, sugerišući tako gledaocima da je ovakva vrsta diskursa sasvim prihvatljiva.

³ Izveštaj o sprovođenju Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, www.poverenik.org.yu

NEPOŠTOVANJE ZAKONA O RADODIFUZIJI OD STRANE REPUBLIČKE RADIODIFUZNE AGENCIJE

RRA ima najšira ovlašćenja u pogledu radiodifuzije. Pokazalo se, međutim, da su ovlašćenja koja se odnose na govor mržnje u fazi dodela frekvencija u velikoj meri marginalizovana. RRA, koja je po Zakonu o radiodifuziji, nadležna da suzbija raspirivanje mržnje, diskriminacije i pozivanje na nasilje, svoje obaveze, naročito nakon dodele nacionalnih frekvencija, uopšte ne ispunjava.

Na osnovu Zakona o radiodifuziji RRA ima izuzetno široka ovlašćenja za nadzor emitera u pogledu poštovanja uslova pod kojima je dozvola izdata, a naročito na vrstu, odnosno strukturu i sadržaj programa. Taj nadzor je moguće po Zakonu obavljati samostalno ili angažovanjem ovlašćene organizacije. U svojoj Strategiji za razvoj radiodifuzije u Srbiji, RRA navodi da će „posebno voditi računa o poštovanju i primeni zakonskih propisa kojima je zabranjeno objavljivanje sadržaja kojima se raspiruje rasna, nacionalna i verska mržnja, mržnja zbog pripadnosti polu ili seksualnoj opredeljenosti, hendikepiranosti, izbegličkog ili bilo kojeg drugog društvenog statusa ili zanimanja, kao i zaštita maloletnih lica od štetnog sadržaja”, te da će „Etički komitet pomagati RRA u slučajevima kada je razlika između slobode govora i kršenja ovih propisa nejasna ili zakonski neprecizna”. Deo nadzora nad radom emitera predstavljaju i efikasan sistem za odgovor na predstavke i žalbe građana ili emitera.⁴ Međutim, prema našoj komunikaciji, u praksi ta strategija nije počela da se ostvaruje.

YUCOM je podneo 27 podnesaka Radiodifuznoj agenciji. Na osnovu podnetih podnesaka RRA uočeno je da je agencija odgovarala samo u onim slučajevima kada, zbog neizvršavanja zakonskih obaveza emitera (dostavljanja snimka emisije), nije bila u mogućnosti da obradi predstavku. Tako, u jednom slučaju, povodom neizvršavanja obaveze Radiodifuzne ustanove Vojvodine (TV Novi Sad) da dostavi YUCOM-u video-zapis emisije „Signali”, YUCOM se obratio RRA-u, ali istovremeno i Povereniku za informacije od javnog značaja, kako bi ove institucije, shodno svojim ovlašćenjima, tražili od TV Novi Sad snimak. RRA je ubrzo odgovorila kako nije u mogućnosti da obradi predstavku, jer TV Novi Sad ne poseduje traženi video zapis. Sa druge strane intervencija Poverenika za informacije daje rezultate, tako da YUCOM dobija snimak emisije i prosleđuje ga RRA. Ostaje otvoreno pitanje da li je RRA zaista i tražila snimak i kako je došlo do ovog paradoksa, ali ostaje i činjenica da RRA pošto joj je YUCOM i dostavio snimak emisije u kojoj ima govora mržnje RRA nije uopšte reagovala.

⁴ Strategija za razvoj radiodifuzije u Republici Srbiji do 2013., str. 42, www.rra.org.yu

Dušan Savić, koga je Savet RRA izabrao za člana Upravnog odbora javnog servisa RTS-a, a ujedno i bivši fudbaler, grubo je diskriminisao ne-heteroseksualnu populaciju u emisiji „Sabornik” (emitovano na drugom programu RTSa 23. jula 2006. godine). YUCOM je od RRA zahtevao pravovremenu i odgovarajuću reakciju.

Postupajući po predstavi YUCOM-a, RRA je tražio od programskog urednika RTSa da se izjasni o ovom slučaju, koji je priznao da je napravljen propust i da su emisije sličnog sadržaja skinute sa programa. Iako je ova izjava programskog urednika na neki način apsurdna, s obzirom da ne samo što emisije sličnog tipa nisu skinute, nego je sama emisija reprizirana, RRA je zaključila da govor mržnje ne postoji i da nema osnova za vođenje procedure za izricanje kaznenih mera. Ono što može da predstavlja satisfakciju u ovom slučaju je kvalifikacija programskog urednika da je ta vrsta ispoljavanja stava nedozvoljena, međutim ostaje pitanje odgovornosti RRA koja zaključuje da, iako su izjave popularnog fudbalera netolerantne i konzervativne, ipak nema govora mržnje.

KARAKTERISTIČNI SLUČAJEVI

1. Slučaj Đoko Kesić i Dragan Vučićević „Kurir”, tekst “Hajl Vučo, hajl Kandić, hajl Čanak, hajl Matic”

Povodom teksta u listu Kurir, koji je u celini usmeren na diskvalifikaciju ljudi koji se bave zaštitom ljudskih prava, suočavanjem sa prošlošću i slobodom izražavanja i njihovo poređenje sa nacistima, YUCOM podnosi tužbu protiv glodura Kurira Đoke Kesića i autora teksta Dragana Vučićevića. Prvi opštinski sud odbacuje tužbu iz formalno pravnih razloga, YUCOM ulaže žalbu Okružnom sudu i 20. juna 2006. godine Okružni sud ukida rešenje i vraća predmet na ponovno suđenje. Tako Prvostepeni sud dobija još jednu šansu da odlučuje o predmetu spora, ne krijući se iza formalnopravnih razloga.

2) Slučaj Miroslav Toholj, autor, „Glas javnosti”, dnevnik, tekst: «Sezona kosilice»

Miroslav Toholj, novinar „Glas javnosti” u tekstu „Sezona kosilice” 15. jula 2006. godine, podseća čitaoca na obeležavanje desetogodišnjice Srebrenice na način kojim se negiraju zločini i istovremeno stvara ksenofobija i netolerancija prema onima koji u Srbiji osuđuju zločine koji su počinjeni u ime Srba u Srebrenici nad Bošnjacima. „Sećate li se prošlogodišnjeg Petrovdana? Sećate li se bedne pompe sa kojom je kod nas i u evroatlanskom integrisanom zapadnom svetu propraćena desetogodišnjica

„stradanja Srebrenice” i one sramotnje šutnje u kojoj su još jednom stradali mrtvi Srbi Bratunca i okoline i još jednom pripremljen progon prognane Krajine? “

YUCOM se obratio Ministarstvu kulture, procenjujući da je u ovom slučaju bitnija brza reakcija Ministarstva, a ne vođenje sudsog spora. Nažalost, Ministarstvo kulture se, do trenutka u kojem citate ovaj tekst, nije oglasilo.

3) Slučaj Ljiljana Smajlović, glavni i odgovorni urednik «Politike» i autor teksta: «Kao NATO»

Tekst Ljiljane Smajlović u listu «Politika» od 22. jula 2006. godine, pod naslovom «Kao NATO» sračunat je i pisan sa motivom da se podstakne animozitet i sruši kredibilitet onog dela nevladinih organizacija koje se bave ljudskim pravima (koje se i inače smataju izdajničkim i dirigovanim od strane stranih vlada i sponzora, upravo zbog takve kampanje, kako u medijima, tako i od strane političara) a, po navodima iz teksta, ne smeju ni da se izjasne o događajima vezanim za rat na bliskom istoku jer su finansijski zavisne od pomoći stranih država, posebno SAD. Inače, u tekstu se, u cilju defamacije ovih NVO, koristi i laž da nijedan od aktivista za ljudska prava nije hteo da da izjavu povodom događaja u Libanu kako bi se potkrepila teza urednice.

YUCOM podnosi tužbu zbog podsticanja netolerancije i promovisanja govora mržnje. Ova odluka o podnošenju tužbe je doneta s obzirom da dnevni list Politika ima svoju dugogodišnju tradiciju, visok tiraž, tradicionalno je blizak Vladi i spada u krug retkih tzv. «ozbiljnih» štampanih medija, kao i da je autor teksta glavni i odgovorni urednik ovog lista.

Tekst je imao posledice i na pisanje ostalih medija, naročito tzv. tabloida koji su na grublji i siroviji način objavljivali tekstove slične sadržine kojima se ne samo podstrekivala netolerancija, nego se i pozivalo na „Politiku” kao ugledni list da bi se produbljivali negativni stereotipi o NVO, kao uvezenim stranim plaćenicima čija uloga nije da štite ljudska prava, nego da slušaju „strane gazde”. Kako se u ovim ostalim slučajevima radilo o tabloidima protiv kojih YUCOM već vodi postupke, ekspertski tim se saglasio da će najbolji efekat proizvesti tužba protiv uticajne „Politike”. Tako tužbeni zahtev YUCOM i upućuje Prvom opštinskom sudu 1. avgusta 2006. godine.

Umesto izvinjenja ili neke vrste razjašnjenja kako je došlo do ovog neosnovanog napada na NVO koje se bave ljudskim pravima, koji je baziran na nekoliko netačnih premisa (i to premisa koje same po sebi predstavljaju podmetnutu laž još iz Miloševićevog vremena od strane Radikala, Miloševićeve vlasti i JUL-a i sada DSS-a, Nove Srbije i ostalih stranaka iz tzv. narodnjačkog bloka), ista autorka, odnosno glavna i odgovorna urednica Ljiljana Smajlović, očigledno

iznervirana činjenicom da je i protiv nje pokrenuta tužba, 03. septembra 2006 objavljuje tekst po naslovom «Tišina, Komitet Vas sluša!» i to u rubrici Reč glavnog urednika. Ceo tekst, kao i sam naslov, ima za cilj da YUCOM prikaže kao organizaciju staljinističkog tipa, koja je preuzela ulogu agitpropovskog prevaspitača društva i to naročito onog dela čija se ideologija razlikuje od YUCOM-ove. Kao potvrdu svog stava, autorka je koristila već postojeću kampanju koje se protiv YUCOM-a vodi u nedeljniku NIN. Pored toga, u tekstu je iznet niz neistinitih činjenica u cilju dalje diskvalifikacije YUCOM-a i obesmišljanja svake njegove reakcije.

Ovaj tekst je izašao u nedelju, dan kada je Politika najčitaniji list u Srbiji, na udarnom mestu - u rubrici Glas urednika, opet udarnim stranama.

YUCOM, koristeći prava iz Zakona o javnom informisanju podnosi zahtev za ispravku informacije (7. septembra s jasnom namerom da se i odgovor YUCOM-a objavi na istom mestu i istog dana-nedelja, a sve prema zakonu), međutim, Politika i glavna i odgovorna urednica, uz evidentnu zloupotrebu funkcije objavljuju odgovor YUCOM-a tek 12. septembra, u utorak (kada Politika ima najmanji tiraž) i to na 28. strani u rubrici Među nama, rubrici koja je rezervisana za pisma čitalaca, na teško uočljivom mestu. Iako je ovakvo postupanje, takođe po Zakonu o javnom informisanju, kažnjivo, YUCOM-ov ekspertski tim se odlučio da ne pokrene prekršajni postupak jer je procenio da bi pokretanje takvog postupka izazvalo novu vrstu reakcija i novu kampanju omalovažavanja naših aktivnosti. Zato se ekspertski tim odlučio da o ovom nezakonitom, ali pre svega neprofesionalnom i neetičkom ponašanju „Politike” i glavne i odgovorne urednice, obavesti domaće i međunarodne novinarske asocijacije.

Nijedna organizacija nije reagovala, niti je uputila odgovor YUCOM-u.

4. Slučaj Dušan Savić, emisija Sabornik, RTS

Dušan Savić u emisiji «Sabornik», koja je emitovana na Prvom programu RTS-a 23. jula 2006. godine, veoma agresivno je izneo čitav niz stavova kojima promovise netoleranciju prema ne-heteroseksualnoj populaciji.

YUCOM je 28. jula 2006. podneo zahtev Radio – televiziji Srbije za dostavu kopije video-zapisa emisije „Sabornik”, radi preduzimanja drugih zakonskih mera koje mu stoje na raspolaganju prema odredbama Zakona o javnom informisanju i Zakona o radiodifuziji.

RTS, i pored zakonske obaveze, nije dostavio video-zapis sporne izjave, što predstavlja opstrukciju eventualnog pokretanja postupka.

Nakon toga YUCOM je podneo predstavku

Republičkoj radiodifuznoj agenciji u kojoj se traži da Agencija preduzme mere za koje je nadležna. Istovremeno, podneta je žalba Povereniku za informacije, zbog nedostavljanja trake od strane javnog servisa.

YUCOM je podneo zahtev Ministarstvu kulture za pokretanje prekršajnog postupka prema RTS-u, s obzirom da RTS krši zabranu podsticanja netolerancije i istovremeno vrši opstrukciju zakonskog mehanizma zaštite.

RRA 24. avgusta 2006. dostavlja odgovor u kojem navodi da je ova institucija razmotrila snimak i da je tražila od programskog rukovodioca izjašnjenje. Kako je programski rukovodilac odgovorio da je napravljen propust i da su sve emisije sličnog sadržaja odmah skinute sa programa, RRA je našao da ne postoji osnov za vođenje procedure za izricanje kaznenih mera. Ipak, RRA je kvalifikovala sporne izjave Dušana Savića kao netolerantne i konzervativne, ali je pored priznanja programskog rukovodioca da je u pitanju emisija koja nije smela biti puštena, našla da nema govora mržnje.

Kontradiktoran stav javnog servisa i stručne službe RRA bio je novi povod da YUCOM zatraži video zapis 29. avgusta od RRA kako bi se preduzeli dalji zakonski koraci. Do današnjeg dana YUCOM nije dobio video zapis te emisije, što jasno govori o svojevršnom prikrivanju govora mržnje od strane nadležnih organa kako ne bi preduzimali mere koje su obavezni po zakonu. Posebno zabrinjava činjenica da je Dušan Savić član upravnog odbora RTS-a i kao takav u mogućnosti da i sam utiče na politiku javnog servisa.

5) Slučaj Miloš Aligrudić, emisija Signali, TV Novi Sad

Povod za YUCOM-ovo reagovanje bila je politička kontakt emisiji „Signali” na TV Novi Sad (javni servis-Radiodifuzna ustanova Vojvodine), čija je tema bila referendum za samostalnost Crne Gore. Emisija je obilovala jezikom mržnje i diskriminacijom, a u opštoj euforiji protiv samostalnosti Crne Gore, koja je podsticana i od strane najviših zvaničnika Vlade. Tako, u emisiji Miloš Aligrudić, šef poslaničkog kluba Demokratske stranke Srbije, na pitanje jednog gledaoca - Dokle će glas jednog Albanca vredeti kao glas jednog Srbina u Crnoj Gori?- umesto da reaguje na adekvatan način i upozori gledaoca da se radi o diskriminatorskoj i neprihvatljivoj izjavi, Aligrudić se, ne samo upustio u diskusiju povodom ovog pitanja, nego je i produbio izjavama da je Crna Gora najznačajnije unutrašnje pitanje Srbije. Šef poslaničkog kluba DSS-a je poslao direktnu poruku šovinizma gledaocima, prihvatajući i uključujući se u ovakvu vrstu razgovora, a na to sve nije reagovao ni voditelj ove emisije. Ovakva praksa ukazuje da vlast ne samo da nije spremna da reaguje na suzbijanje ove pojave, nego da svesno kreira

javno mnjenje da ovakvo podsticanje mržnje između pripadnika različitih nacionalnosti može i treba da se toleriše.

Povodom ove emisije YUCOM je podneo zahtev TV Novi Sad za dostavu kopije video-zapisa emisije „Signali”, radi preduzimanja drugih zakonskih mera koje mu stoje na raspolaganju prema odredbama Zakona o javnom informisanju i Zakona o radiodifuziji, nakon pregleda snimka ove emisije, a naročito sporne izjave šefa poslaničkog kluba DSS-a Miloša Aligrudića.

TV Novi Sad nije odgovorila na svoju zakonsku obavezu, pa je YUCOM uputio žalbu Povereniku za informacije, s obzirom da je TV Novi Sad javni servis i dužan je da na zahtev dostavi sporni snimak. Istovremeno je podneta predstavka Republičkoj radiodifuznoj agenciji, i Ministarstvu kulture, kao nadležnim organima za nadzor nad primenom zakona.

Tek na intervenciju Poverenika, Radiodifuzna ustanova Vojvodine dostavila je YUCOM-u snimak sporne emisije, međutim Republička radiodifuzna agencija je dostavila odgovor YUCOM-u da nije u mogućnosti da obradi predstavku zato što TV Novi Sad ne poseduje snimak emisije. Kako je YUCOM već dobio snimak (TV Novi Sad je posedovala snimak, suprotno tvrdnji RRA), krajem avgusta 2006. YUCOM dostavlja snimak RRA-u radi obrade predstavke.

Do danas, RRA nije odgovorila na predstavku niti je obavestila YUCOM o preduzetim merama ili o svom stavu. Ni Ministarstvo kulture nije odgovorilo na podnesak YUCOM-a.

6) Slučaj širenja netrpeljivosti prema potpredsednici Vlade (Slučaj Krsić i Cvetanović - Ivana Dulić-Marković)

Promovišući standard zabrane širenja netolerancije u javnom životu YUCOM je reagovao i u slučaju govora mržnje odbornika Srpske radikalne stranke u slučaju Krsić – Cvetanović, koji su za skupštinskom govornicom republičkog parlamenta, a zatim i lokalnog parlamenta opštine Leskovac u julu 2006. godine, ispoljili neviđenu bujicu mržnje i netrpeljivosti po nacionalnom osnovu prema potpredsednici Vlade Srbije Ivani Dulić-Marković i članovima njene porodice. Naime, radikali zloupotrebljavaju politički govor na taj način što u svojim izjavama šire diskriminaciju i promovisu nasilje, tako što nikad ne napadaju naciju, kao celinu, nego vešto podmeću pojedinim predstavnicima stereotipe. Tako su, tada ministarku, a kasnije potpredsednicu Vlade Ivanu Dulić Marković optužili da je ustaša i da joj je familija ustaška i pri tom su ispoljili i pozitivan odnos prema „poštenoj hrvatskoj naciji”.

YUCOM je odlučio da reaguje autorskim tekstom

u Blicu u kojem je izražen kritički stav prema propuštanju prilike da se protiv opasnog i devijantnog ponašanja preduzimaju zakonske mere, kao i prema tumačenju ovakvog ponašanja kao „prava na stav”. Predsednica YUCOM-a je istakla da je neophodno „da građani ove države shvate da nasilje, bilo ono verbalno ili fizičko, nije srpski etnički identitet, nego krivično-pravna kategorija, za koju je nadležan tužilac”, kao i da je „potrebno pre svega da Vlada i vladajuće stranke prestanu da ga same praktikuju. Oni koji imaju vlast, konačno moraju da počnu da preduzimaju mere koje ne samo da su legitimne i legalne, nego su i neophodne da Srbija postane prijatno mesto za življenje.”

I u narednom periodu nastavljeno je širenje netolerancije prema potpredsednici Vlade Ivani Dulić-Marković. Međutim, kako je ovo pitanje postalo opštepoznato i kako su na njega na adekvatan ili manje adekvatan način reagovali predstavnici svih državnih organa, NVO i medijskih organizacija, YUCOM je smatrao da bi bilo suviše da se upušta u zakonsku proceduru bilo kakve vrste s obzirom da su i potpredsednica Vlade Dulić Marković i njena stranka g17+ preduzeli čitav niz mera i tužbi protiv odgovornih lica.

YUCOM je nastavio da prati izjave kojim se preko potpredsednice Vlade širi netolerancija prema pripadnicima hrvatske nacionalnosti i zaključio da su u tome prednjačili tzv. tabloidi Kurir i Pres, ali i Glas javnosti. Ovi dnevni listovi ne samo da se nisu distancirali od izjava političara kojim se širi netolerancija prema potpredsednici Vlade, već su produbili izjave i objavili ih na način kojim se povećava intezitet netolerancije i prelazi u poziv na nasilje.

7) Slučaj Mirjana Karanović -
“Kurir”, tekst „Multi – Mira”

Glumica Mirjana Karanović glumila je Bošnjakinju u u nagrađenom filmu iz Bosne i Hercegovine „Grbavica” i time izazvala niz nepovoljnih reakcija u Srbiji. U tekstu autora R.S, pod nazivom „Multi – Mira”, objavljenom u dnevnom listu „Kurir” 1. avgusta 2006. godine, izneseni su neprimereni i ksenofobični komentari protiv ove glumice, kojima se promovise i poziva na netrpeljivost i netoleranciju prema samoj glumici, zato što je glumila Bošnjakinju u ovom filmu, što je glumila u filmovima koji se snimaju u državama bivše Jugoslavije, kao i prema pripadnicima drugih nacija koje žive na teritoriji bivše Jugoslavije.

YUCOM-ov tim je ukazao na indikacije postojanja netolerancije Ministarstvu kulture i zatražio reakciju Ministarstva koje je nadležno za nadzor nad primenom Zakona o javnom informisanju.

Ministarstvo kulture nije odgovorilo na zahtev do danas.

8) Slučaj Sonja Biserko i Žarko Puhovski,
emisija „Ključ”, RTS

Emisija Ključ u kojoj su gostovali Sonja Biserko (predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava), Žarko Puhovski (predsednik Helsinškog odbora za ljudska prava – Hrvatska), i profesor Pravnog fakulteta dr Kosta Čavoški prikazana je 1.08.2006. godine u vreme godišnjih odmora i nije izazvala veću pozornost gledalaca, iako je obilovala nizom izjava koje predstavljaju stereotip o stranim plaćenicima u NVO sektoru, odnosno direktnim napadima na Sonju Biserko. U toj emisiji Žarko Puhovski, predsednik Hrvatskog helsinškog odbora, ne samo da nije napadao Sonju Biserko, već se koliko je god mogao trudio da je zaštititi od neosnovanih napada, ipak je poslužio kao antipod Helsinškom odboru za ljudska prava u Srbiji koji vodi Sonja Biserko. Naime, ceo koncept emisije je bio sračunat na to da pokaže kako su borci za ljudska prava u Hrvatskoj principijelni i kako osuđuju postupke Hrvata, a kako su naši izdajnici, plaćenici i antisrbi. Kako je ova emisija prikazana u vreme godišnjih odmora i očigledno nije dovoljno gledana, RTS se odlučuje da je, bez ikakvog povoda, reprizira u septembru, u vreme pojačavanja kampanje protiv domaćih NVO, s obzirom da njen sadržaj jeste podgrevanje tipičnih stereotipa netrpeljivosti i mržnje protiv boraca za ljudska prava, na način kojim treba da se diskvalifikuje njihova aktivnost za ravnopravnost i ljudska prava kao izdajnička i neprihvatljiva. Naime, profesor Čavoški se tokom cele emisije obrušavao na Sonju Biserko i njenu tobože izdajničku i plaćeničku aktivnost.

YUCOM je RTS-u uputio zahtev za dostavljanje snimka emisije 20.09.2006. godine. RTS još nije odgovorio na zahtev, što je očigledan znak da javni servis pokušava da sadržaj ove emisije da sakrije, kao i da ne odgovora svojim zakonskim obavezama.

9) Slučaj Tomislav Nikolić, RTS

Tomislav Nikolić, potpredsednik Srpske radikalne stranke (SRS) i poslanik u Skupštini Srbije je u intervjuu na drugom programu RTS-a, datom 27. jula 2006. godine širio govor mržnje. Na naš zahtev javnom servisu RTS, YUCOM-u je dostavljen video zapis. Kada su u pitanju predstavnici SRS i njihove izjave, javlja se specifičan problem u daljoj obradi slučajeva. Naime, srpski radikali obično veoma vešto svoju kampanju diskriminacije uvijaju u formu legitimnog političkog govora i kampanje, pa u tom smislu svako preduzimanje zakonskih mera protiv govora mržnje članova SRS obično predstavlja, po postignutom efektu, svoju suprotnost, dok članovi i simpatizeri SRS svaku takvu aktivnost koriste za dalje optužbe za jednoulje i staljinizam, obično se

pozivajući na gušenje slobode izražavanja. Tako se dolazi do situacije slične onoj koja je nastala povodom teksta „Kao NATO” u dnevnom listu „Politika” (vidi slučaj Ljijana Smajlović, glavni i odgovorni urednik „Politike” i autor teksta „Kao NATO”). U takvoj situaciji, imajući u vidu da izjave članova SRS izazivaju veliku medijsku pažnju, YUCOM procenjuje da je rizično preduzimati zakonom predviđene mere, jer se javno mnjenje okreće prema SRS, što doprinosi daljem produbljivanju problema umesto njegovom rešavanju.

10) Slučaj Marko Kljajević

Nakon ostavke sudije Marka Kljajevića na mesto predsednika sudskog veća u procesu suđenja za ubistvo premijera Zorana Đinđića, objavljeno je niz tekstova u dnevnom listu Pres - 09.09. tekst Marko Kljajević-krivac ili svetac?, 24.09. Bezobrazno, 30.09. More Marko, ne siluj Srbiju..., kojim se diskvalifikuje sudija Kljajević, a posredno celokupan proces koji se do sada vodio.

Činjenica je da se, kako na sve članove sudskog veća u procesu za ubistvo premijera Đinđića tako i na specijalno tužilaštvo, od početka suđenja preko medija kao što je „Kurir” i „Press” vrši pritisak, tako da je raspirivanje mržnje protiv predsednika sudskog veća Marka Kljajevića samo nastavak kampanje koja se od početka vodi protiv svih koji učestvuju u procesu za ubistvo bivšeg premijera.

YUCOM se, 21.septembra 2006. godine, predstavkom obratio Okružnom sudu, Društvu sudija Srbije i Ministarstvu pravde kako bi ove institucije, u skladu sa zakonom, svojim statutima i kodeksima, zaštitile ugled pravosuđa i odbranile od diskvalifikacije ona lica koja sude u procesu za ubistvo bivšeg premijera.

Ni jedna od navedenih institucija nije našla za shodno ni da odgovori na YUCOM-ov podnesak, što je manje važno, nego nije našla za shodno ni da zaštiti sudiju Kljajevića od besprizorne kampanje koja se protiv njega vodi.

11) Slučaj Siniša Vučinić –Žene na meti, „Kurir”

Predsednik Srpske partije socijalista (jedna od nepostojećih satelit partija koje se pojavljuju povremeno u medijima s očiglednom namerom da daju težinu ispadima njihovih „lidera”), Siniša Vučinić, obavestio je MUP Republike Srbije i ostale nadležne državne organe, kako, tobože, jedna strana obaveštajna služba priprema otmice i likvidacije predsednica YUCOM-a (Biljana Kovačević–Vučo), Helsinškog obora za ljudska prava (Sonja Biserko) i Fonda za humanitarno pravo (Nataša Kandić). Ova „informacija” sa istovremenim apelom ovim aktivistkinjama da zamrznju svoje javno delovanje i da

pokušaju da se sklone na sigurne destinacije poslata je u vidu saopštenja za javnost 3. septembra 2006. godine medijima u Srbiji kao i ovim organizacijama putem faksa.

Siniša Vučinić je u sopštenju za javnost objasnio navodni razlog otmice - „Cilj te strane obaveštajne službe je da, kako domaća, a naročito međunarodna javnost, stekne utisak, da je državno rukovodstvo Srbije, preko svojih bezbednosnih službi, likvidiralo Biljanu Kovačević- Vučo, Natašu Kandić i Sonju Biserko, zbog činjenice što su njih tri otvoreno podržale izjavu Martija Ahtisarija, da su Srbi kolektivno krivi kao narod i na svojevrsan način stale u zaštitu Martija Ahtisarija, čime bi se pred celim svetom stvorila medijska slika o Srbiji kao fašističkoj državi i njenom najužem državnom rukovodstvu kao fašistoidnom, te bi put do konačne nezavisnosti Kosova i Metohije bio ubrzan, a svetskoj javnosti, kao i dobrim delom domaće javnosti, bilo bi veoma lako da prihvati kao opravdanu realnost, već ionako gotovo izvesnu nezavisnost Kosova i Metohije, što je i ključni interes ove strane obaveštajne službe”.

Već istog dana, po izlasku Nataše Kandić iz zgrade B92, a nakon gostovanja u emisiji Utisak nedelje u kome je glavna tema bila buduć status Kosova, začuli su se pucnji. Prilikom ovog incidenta, Nataša Kandić nije povredena, i pozvani su pripadnici MUP-a kako bi istražili događaj. Pripadnici MUP-a nalazili su se u blizini zgrade, s obzirom da je po njihovoj oceni, emisija Utisak nedelje „emisija visokog rizika”. Izvršen je uviđaj i ocenjeno je da su u pitanju – petarde. Reakcija policije je doprinela da se ovaj napad u opštoj atmosferi najave linča izvrgne ruglu i umanjji njegova ozbiljnost.

U dnevnom listu „Kurir” je 04. septembra objavljen tekst „Žene na meti” u kome je preneto saopštenje Siniše Vučinića.

O napadu ispred zgrade B92, pisali su tabloidi (Kurir, Glas javnosti) na taj način što su preko negiranja značaja incidenta, dalje diskvalifikovali političko mišljenje predstavnica nvo sektora kao i njih samih.

Fizički napadi, pretnje telefonom, prozivke od svakog političara koji je ili u vlasti ili je blizak vlasti, napad i podmetanje u sivim, kontrolisanim medijima (Kurir, Pres, Novosti i njima slični) napadi u ozbiljnim medijima (Politika i NIN), vođenje sudskih postupaka bez ikakvog osnova predstavljaju samo razne oblike iste pojave: haranga i hajka protiv aktivista NVO.

Sinhronizovanost ovih napada koja kulminira saopštenjem Siniše Vučinića i napad na Natašu Kandić ispred RTV B92, bio je osnov za upućivanje zahteva od strane YUCOM-a državnom tužiocu Slobodanu Jankoviću, 05.septembra 2006. godine, da sasluša Sinišu Vučinića povodom navoda koje je izneo u svom saopštenju, i da ispita ceo slučaj. Državni tužilac je

izdao obavezno uputstvo tužiteljki trećeg opštinskog tužilaštva da ispita Sinišu Vučinića. Prema neformalnim saznanjima, Siniša Vučinić je na saslušanju u policiji izjavio da atentat na ove tri aktivistkinje priprema BND, a da je tu informaciju dobio od pripadnika francuske obaveštajne službe.

Nakon ove nezvanične informacije niko se do današnjeg dana nije zvanično obratio YUCOM-u, niti drugim dvema organizacijama, imamo saznanja da je predmet vraćen državnom tužiocu, a da li se nešto preduzima, još uvek ne znamo.

Ono što posebno zabrinjava u ovom slučaju jeste identični, a već poznati scenario koji je prethodio nekim likvidacijama. U zemlji preopterećenoj nasiljem i nasilnom komunikacijom, ovakva vrsta tekstova zapravo predstavlja pretnju svima onima koji drukčije misle da mogu da stradaju i pripremu terena u javnosti da ukoliko se „takvim osobama” nešto desi da je to rezultat njihovih nečasnih aktivnosti i njihove izdajničke delatnosti i povezanosti sa stranim službama.

Sledeća tri slučaja su nastavak slučaja Siniša Vučinić i u direktnoj vezi su sa njim.

a) Slučaj Legitimno pravo na životnu sredinu ili diskvalifikacija predstavnica nvo sektora, Kurir, autor Dušan Prelević

U Kuriru je 09. septembra 2006. godine objavljen tekst „Legitimno pravo na životnu sredinu”, u kome autor Dušan Prelević najvulgarnijim mogućim jezikom diskriminiše Sonju Biserko, Natašu Kandić i Biljanu Kovačević-Vučo, kako po političkom tako i po polnom osnovu. Ovaj tekst usledio je nakon (još uvek nekvalifikovanih) pucnja koji su se čuli u blizini zgrade B92 u vreme kada je Nataša Kandić napuštala zgradu posle emisije Utisak nedelje.

Iako je ovaj događaj predstavljao upozorenje ljudima koji imaju različit politički stav o Kosovu od vladajućeg u Srbiji, on je u medijima iskorišćen za dalju diskvalifikaciju predstavnica nevladinog sektora.

Ovim povodom YUCOM je uputio predstavku Ministarstvu kulture 20.09.2006. godine. Do današnjeg dana, Ministarstvo nije odgovorilo na ovu predstavku.

b) Slučaj Vreme ludila, Glas javnosti

12.09. u dnevnom listu Glas javnosti, na strani 5, objavljen je tekst „SS ministar i petarde”, nakon događaja ispred zgrade B92 kada su se posle emisije Utisak nedelje začuli pucnji u trenutku kada je Nataša Kandić izlazila iz zgrade B92 zajedno sa voditeljkom emisije Oljom Bečković. U tekstu se diskvalifikuje političko mišljenje predstavnika nvo sektora, a preko negiranja značaja pomenutog događaja. Ovaj tekst

predstavlja nastavak kampanje koja se vodi protiv svih onih koji imaju politički stav u vezi statusa Kosova. Iako je kako opšti, tako i lični interes YUCOM-a ovim tekstom bio povređen, pravni tim YUCOM-a je odlučio da se obrati javnom tužilaštvu kako bi ono ispitalo sam događaj i kako bi se sprečilo omalovažavanje ovog događaja.

c) Slučaj Teške reči, TV Jesenjin

U emisiji Teške reči na TV Jesenjin 13.09.2006. godine, gostovao je Siniša Vučinić, koji je ponovo napao predstavnike nevladinog sektora šireći čitav niz dezinformacija i podstičući na nasilje.

Tim povodom YUCOM je podneo zahtev TV Jesenjin 20.09. radi dostavljanja video zapisa ove emisije, kako bi bio u mogućnosti da preduzme zakonske mere protiv širenja netolerancije protiv aktivista nevladinog sektora, ali do danas, TV Jesenjin nije odgovorila na zahtev. YUCOM će se obratiti RRA, Povereniku za informacije, po proceduri kako je i do sada činio.

12) Slučaj dnevnog lista Glas javnosti

Dnevni list Glas javnosti zaslužuje posebnu pažnju jer je list sa relativno jakim tradicijom, ne spada u krug tvrdih tabloida koji su nastajali i gasili se posle 5. oktobra 2000, a naročito posle ubistva Premijera 12. marta 2003. To je list koji je pre promena 5. oktobra bio na udaru Miloševićeve represije, kažnjavan i zatvaran, ali i list u kome se svakodnevno podstiče diskriminacija, netolerancija i govor mržnje. To se naročito realizuje preko kolumni (u poslednje vreme Brana Crnčević, Miroslav Toholj i Vjekoslav Radović) i pisama čitalaca. Ekspertski tim YUCOM-a smatra da reakcija protiv Glasa javnosti treba da bude reakcija protiv celine, uređivačke politike i koncepta, jer bi reagovanjem na pojedinačne slučajeve bilo teško dokazivo da ovaj list sistematski raspiruje mržnju i podstiče diskriminaciju. Ovo posebno zbog toga što tekstovi navedenih autora ne spadaju u grube i prostačke napade, nalik kolumnama i tekstovima u Kuriru i Pressu, već su im poruke skrivenije, koriste se metafore i stilske figure, i neka vrsta cinizma koja uvek nalaže oprez. Posebno je osetljivo i to što ovi promoteri diskriminacije i govora mržnje skoro uvek anticipiraju reakciju „politički korektnih” i tako mogu da obesmisle i proglase za cenzuru bilo koju intervenciju protiv njihovog „slobodumlja”.

a) Slučaj salutiranja posteru Ratka Mladića, Glas javnosti

Na naslovnoj strani dnevnika Glas Javnosti 17.09.2006. godine u okviru izveštaja sa parade Srpske vojske kojoj su prisustvovali i predsednik

države Boris Tadić i premijer Vojislav Koštunica, kao i celokupno rukovodstvo, objavljena je fotografija mladog čoveka iz stroja koji salutira posteru Ratka Mladića u prirodnoj veličini.

YUCOM je povodom ove fotografije koja jasno oslikava veoma raširenu pojavu u društvu reagovao tako što je 17.09.2006. godine uputio pismo predsedniku Tadiću i premijeru Koštunici, smatrajući da njihovo zalaganje za evropsku Srbiju i javno proklamovana politika zahteva ograđivanje od ove pojave i njenu osudu, kako građani ove države ne bi stekli utisak da se radi o društveno prihvatljivom ponašanju koje njih dvojica odobravaju. YUCOM je zahtevao da predsednik i premijer konačno i osude slavljenje zločina kao ponašanje protivno nacionalnim i državnim interesima. Premijer i predsednik nijednim gestom nisu pokazali da ih zanima ova pojava, niti su odgovorili na javnu predstavku YUCOM-a i tako su ćutanjem poslali poruku da takvu vrstu ponašanja tolerišu.

I kao što se to obično dešava, umesto da državni vrh odgovara javnosti i biračima zbog nereagovanja na slavljenje zločina, krenula je gruba diskreditacija YUCOM-a i njegove predsednice kao onih koji su skrenuli pažnju na pojavu da je slavljenje optuženika za ratne zločine nedopustivo i to ne samo zbog trenutka kada njegovo hvatanje predstavlja *conditio sine qua non* uključanja Srbije u evropske integracije, nego i kao vrednosna poruka koja je veoma bitna za Srbiju i njeno distanciranje od neslavne prošlosti. Na naslovnoj strani Glasa javnosti 21.09. prikazana je slika pretučene starice iz Kline sa Kosova i prozvana je Biljana Kovačević-Vučo kao nečasna osoba kojoj smeta salutiranje Ratku Mladiću, ali je nije briga za srpske žrtve, kao nemoralna osoba kojoj ne smeta pretučena starica sa Kosova. Ni na ovu kampanju mržnje niko nije reagovao, niti je to ponukalo predsednika i premijera da reaguju i konačno odgovore na pismo i jasno izkažu svoj stav povodom slavljenja zločina.

Nakon ove ponovljene fotografije i kampanje u Glasu javnosti, usledilo je nekoliko dana zatišja da bi posle nedelju dana Glas javnosti objavio da, na zahtev mnogobrojnih čitalaca, objavljuju poster vojnika koji salutira generalu Ratku Mladiću. Problem, po mišljenju YUCOM-a, nije ni u mladom podoficiru koji je salutirao Mladiću, ni u Glasu javnosti koji je shvatio da je objavljivanje postera sasvim legitimna provokacija za podizanje tiraža, nego u nereagovanju državnih organa. Ne postoji ni jedan jedini razlog na osnovu koga je glavni i odgovorni urednik Glasa javnosti mogao da očekuje da će objavljivanje postera Ratka Mladića (objavljivanje postera najavljeno je 24.09. a poster je izašao 25.09) naići na osudu od strane vladajućih krugova, što ne predstavlja pravdanje Glasa javnosti, ali ukazuje da je ovaj medij testirao i državni vrh i javnost 10 dana i onda zaključio da bez posledica

može da objavi poster. Ovaj slučaj nedvosmisleno govori da Glas javnosti relativno precizno prati politiku desnijeg krila tzv. demokratskog bloka koji je bliži radikalima, i preko promovisanja govora mržnje približava najradikalnijem delu biračkog tela političare tvrde struje vladajućeg bloka.

YUCOM takođe smatra da je neprimereno treniranje strogoće na vodniku koji nije mogao ni da pretpostavi da će biti kažnjen zbog salutiranja bivšem generalu i čoveku koji se u Srbiji identifikuje sa srpskim nacionalnim ponosom. Opšti ambijent u kome se Srbija nalazi - nereagovanje državnih organa na svakodnevna slavljenja ratnih zločina i zločinaca, te proglašavanje haških optuženika koji su se „dobrovoljno predali” da su se žrtvovali za Srbe i srpske nacionalne interese - sigurno kod mladog vodnika nije mogao da formira stav da je salutiranje čoveku, koji je postao simbol najbrutalnijeg zločina, društveno neprihvatljivo i pravno nedopustivo.

Međutim, čim je Glas javnosti odštampao poster sa likom Ratka Mladića, određeni zvaničnici, kao što su Rasim Ljajić i tužilac Vučković su obelodanili da će se protiv Glasa javnosti i vodnika preduzeti zakonske mere, uz otvoreno objašnjenje da se tu radi o izričitom zahtevu međunarodne zajednice. Zato će i reagovanje glavnih aktera akcionog plana za hapšenje Ratka Mladića u javnosti biti dočekana s negodovanjem kao neželjena, prisilna reakcija na „politiku ucene od strane međunarodne zajednice”. Naime, sve dnevne novine su objavile da su strane ambasade bile te koje su bile iznenađene poklon-posterom. Time je i ova zakasnela reakcija tužilaštva, Ministarstva odbrane, i svih političkih stranaka neautentična i iznuđena i opet ostavlja prostor za jačanje te politike „jatačke solidarnosti” i stvaranje ambijenta u kojoj su branioци srpskog nacionalnog interesa zapravo oni koji slave zločin, a da su oni koji se zalažu za standarde i evropski vrednosni sistem - sluge i podanici međunarodne zajednice.

b) Slučaj Polemika: Kako doći do rešenja za Kosovo i Metohiju?

U okviru Polemike u Glasu javnosti: „Kako doći do rešenja za Kosovo i Metohiju?” u kojoj intelektualci iznose svoje stavove o statusu Kosova, 14.09.2006 objavljen je tekst autora Snežane Čelić „Svi na ulice u odbranu Kosmeta”, koji po oceni pravnog tima YUCOM-a sadrži u sebi elemente rasizma. Naime, u tekstu se Albanci kvalifikuju kao brojan, prostodušan narod i kao takav podložan manipulaciji. Na taj način, autor vređa nacionalnu i etničku pripadnost, kao i društveno poreklo.

Iznošenje rasističkih stavova od strane stručnih krugova utiče na stav šire javnosti i prouzrokuje dalje širenje rasizma. Zato, kao direktnu posledicu ove

„stručne rasprave”, možemo smatrati pismo čitaova od 24.09.2006. godine, u istom mediju u kojem se iznosi da su Albanci „nomadsko poludivlje pleme koje su Turci, radi lakše kontrole Srba, naselili na ove prostore i koje je uništilo starosedeoce Kosova”. Ovakve izjave izazivaju nasilje prema pripadnicima jednog etnosa i na duže staze onemogućuju koegzistenciju različitih etnosa u jednoj sredini.

c) *Slučaj Na granici monstroznosti*

U dnevnim novinama Glas javnosti, 25.09.2006. godine je u rubrici pisma čitalaca objavljen tekst „Na granici monstroznosti” u kome se nevladine organizacije kvalifikuju kao antisrpske i sluge SAD-a.

Strane zemlje se kvalifikuju kao neprijatelji, što pojačava već postojeću ksenofobiju i klaustrofobiju javnog mnjenja.

14) Slučaj „Čedina izdaja”, Kurir

U dnevnom listu Kurir je 16.09.2006. godine objavljena slika lidera Liberalno demokratske partije (LDP) sa kapom koja predstavlja albansko nacionalno obeležje (keče), i sa tekstom pod nazivom „Čedina izdaja”, u kome se, između ostalog navodi da je lider LDP najavio kampanju za izbacivanje Kosova iz Ustava Srbije.

Napad je nastavljen 17.09. kada je objavljen tekst „Jedan je Šiptar”. Autor se osvrće na izjavu Čedomira Jovanovića da stav da je Kosovo sastavni deo Srbije ne treba upisivati u preambulu novog ustava, i iz tog razloga ga naziva „Šiptarom”. U istom kontekstu napominje da „Čeda već poznaje jednog Šiptara” što je dobro poznati nadimak Dušana Spasojevića, ubijenog vođe zemunskog klana koji je optužen da je ubio premijera Đinđića, i već odavno plasirana laž u medijima da je Jovanović bio u bliskim i prijateljskim vezama sa njim. Uz ovu aluziju na vezu Jovanovića sa organizovanim kriminalnim klanom koji je ubio Đinđića i pokušaj skidanja odgovornosti sa državnih struktura, tajnih službi i podzemlja za ubistvo premijera, list nastavlja da manipuliše činjenicom da se Jovanović i njegova stranka zalažu za drukčije rešenje kosovskog problema od zvaničnog, te tako jeftinom aluzijom kvalifikuje Jovanovića kao kriminalca i izdajnika, jer je „duboko potresen činjenicom da u Srbiji živi dva miliona Šiptara koje on još nije upoznao”.

Ovaj slučaj predstavlja tipičan oblik diskriminacije po etničkoj osnovi i po političkoj različitosti, jer se politički stav izrečen u Srbiji, a koji je po nekim svojim bitnim elementima blizak stavu pojedinih albanskih partija sa Kosova, izjednačava i proglašava izdajom i antisrpsvom, a ceo albanski narod se predstavlja kao simbol zla, nasilja i kriminala. Na ovaj način, podstiče se i nasilje prema svima koji imaju drugačiji politički

stav i mišljenje u vezi sa rešavanjem kosovskog pitanja na način koji ne odgovara novoj srpskoj populističkoj homogenizaciji, te zato sam naslov i fotomontaža imaju karakter govora mržnje čiji je cilj da se kod čitalaca podstakne nasilje i diskriminacija protiv druge nacije i protiv političkih neistomišljenika.

YUCOM je 06.10.2006. godine podneo tužbu za utvrđenje širenja netrpeljivosti u ovom slučaju.

15) Slučaj Radio „Fokus”

Prva napomena koju moramo napraviti je da je Radio Fokus jedna od pet radio stanica kojoj je RRA dodelila nacionalnu frekvenciju, kao i da je dodeljivanje frekvencije komentarisano kao ustupak Srpskoj radikalnoj stranci, koja nezvanično stoji iza ovog medija. Radio Fokus svakodnevno emituje emisije sa sadržajem koji se u najmanju ruku može kvalifikovati kao govor mržnje. YUCOM je u ovom slučaju postupao po pritužbama građana koji su dostavljali informacije o nepravilnostima. YUCOM je u oktobru 2006. uputio dopis RRA uz konkretne primere govora mržnje, ali odgovor niti bilo kakva reakcija još uvek nije usledila.

Okrugli sto „Kako sprečiti govor mržnje u medijima u Srbiji?”

Predstavnici YUCOM-a učestvovali su u junu 2006. godine na Okruglom stolu „Kako sprečiti govor mržnje u medijima u Srbiji”, koji je organizovao NUNS uz podršku Ministarstva kulture. YUCOM je, u raspravi sa predstavnicima medija, pravosuđa, ministarstva i zakonodavne vlasti, ukazao na alarmantne rezultate do kojih je došao u istraživanju sprovedenom u prethodnom periodu. Okrugli sto pokazao je da postoji nerazumevanje pojma govora mržnje – njegovo tumačenje se kreće od preširokog do veoma restriktivnog tumačenja od strane kako eksperata, tako i novinara.

YUCOM je takođe zaključio da, u situaciji veoma rasprostranjenog govora mržnje koji promoviše netoleranciju i agresivnu komunikaciju, govor mržnje treba tumačiti restriktivno kako ne bi prečestim intervencijama proizveli kontraefekat i optuživanje za gušenje „slobode izražavanja”. Ovaj zaključak nam je bio osnov i za izradu Vodiča za otkrivanje govora mržnje i netolerancije.

UMESTO ZAKLJUČKA I PREPORUKE

Iskustvo dosadašnjeg rada YUCOM-a je pokazalo da preduzimanje mera i pokretanje postupaka ne mogu iskoreniti govor mržnje niti može sprečiti dalje podsticanje diskriminacije i nasilja, ali da ove mere i postupci mogu, ukoliko se profesionalno izvedu, biti dobar povod da se podstakne rasprava na temu netrpeljivosti i diskriminacije, kao i da se otvore mnoga druga pitanja kršenja ljudskih prava. Trenutno je teško zauzeti definitivan stav o podnetim tužbama, zato što su svi postupci u formalno-pravnom ispitivanju. Vidljivo je da se ni u jednom predmetu nije još odlučivalo o suštini, te se otvara pitanje na koji način se može tražiti promena vrednosnog sistema, a da se takav potez ne tumači kao atak na slobodu izražavanja. Naše je mišljenje da bi u ovom delu trebalo precizirati, pre svega Zakon o javnom informisanju s jedne strane, a edukovati sudije da ne odbacuju tužbe zato što ne prepoznaju njihovu suštinu, s druge. Što se tiče nadležnog Ministarstva za kulturu i informisanje, problem je jasan - Ministarstvo nema kapacitet i ne postupuje po svojim ovlašćenjima da vrši nadzor koji je po zakonu dat. Naše je mišljenje da je

potrebno povećati pritisak na Ministarstvo, da njihove reakcije ne bi zavisile u budućnosti od političke oportunističke. Na kraju, ovo istraživanje je otvorilo i problem građana čija su prava gestovima i jezikom netolerancije ugrožena, zbog mogućnosti da budu optuženi za ugrožavanje slobode govora. I ovde YUCOM insistira na dodatnoj edukaciji, kako novinara, tako i građana, kako bi se problem prevazišao.

Na kraju, najveći uočeni problem predstavlja RRA, koja je formirana tako da uživa samostalnost, ali vidljivo funkcioniše pod uticajem izvršne vlasti i ni jednim gestom ne pokazuje spremnost da samostalno izvršava ono što je u njenoj nadležnosti. Ostaje otvoreno kako će se ovo pitanje u budućnosti rešiti.

U Beogradu, 20.12. 2006. godine

Komitet pravnika za ljudska prava - YUCOM

Tim YUCOM-a: Biljana Kovačević-Vučo, mr Dejan Milenković, prof. dr Stevan Lilić, Milan Antonijević, Suzana Blesić, Dragan Ristić, Natalija Šolić, Mirna Kosanović, Katarina Jozić, Lena Pelić.

METODOLOGIJA

Formiran ekspertski tim YUCOM-a koji je povodom realizacije projekta i usaglašavanja metodologije izvršio konsultacije sa predstavnicima Centra za kulturnu dekontaminaciju, Helsinškog odbora za ljudska prava, profesorima Pravnog fakulteta u Beogradu i predstavnicima novinara.

Tim je proučio i analizirao međunarodne dokumente i standarde etike novinarske profesije koji se odnose na podsticanje kulture tolerancije.

Analizom su obuhvaćeni sledeći međunarodni dokumenti:

- 1) Ujedinjene nacije: Pakt o građanskim i političkim pravima (1966); Konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965);
- 2) Savet Evrope: Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950); Preporuka R (97) 20 državama članicama o govoru mržnje; Preporuka R (97) 21 o medijima i promovisanju kulture tolerancije kao i druge relevantne preporuke i rezolucije koje je usvojio Savet Evrope u oblasti medija.
- 3) Međunarodna federacija novinara: Deklaracija o principima postupanja novinara.
- 4) Kodeksi profesionalne etike: Francuske, Bugarske, Rumunije, Holandije kao i domaćih profesionalnih udruženja novinara.

Pripremljen je posebni materijal za izradu Vodiča za otkrivanje govora netolerancije do početka jula. Pristupljeno izradi evaluacionog lista za utvrđivanje slučajeva podsticanja netolerancije, na osnovu navedenih standarda i dokumenta. U okviru ovog materijala i evaluacionog lista nalaze se i model tužbe za govor mržnje, modeli predstavi za obraćanje nadležnim državnim organima (Republičkoj radiodifuznoj agenciji i Ministarstvu kulture) koji su izrađeni na osnovu zakonskih odredaba i dosadašnjeg iskustva koje je YUCOM stekao kroz permanentno obraćanje u ovoj oblasti. Modeli mogu biti od koristi budućim i svim drugim korisnicima kako bi izbegli eventualno uskraćivanje ili prolongiranje odgovora na njihove zahteve iz formalnih razloga.

Komitet pravnika za ljudska prava - YUCOM
Svetogorska 15, VIII sprat, stan 24
11000 Beograd
Tel/fax +(381 11) 33 44 235; 33 444 25
www.yucom.org.yu